

5. Комарівна Г. Роксолана (поема) / Галина Комарівна // Киевская старина. – 1904. – Кн. 6. – С. 597–604.
6. Леся Українка. Твори в чотирьох томах / Леся Українка. – Т. 3. – К. : Дніпро, 1982. – 432 с.
7. Павличко С. Фемінізм / Соломія Павличко. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 322 с.
8. Павлишин М. Авторство і авторитет: Ольга Кобилянська й канон / Марко Павлишин // Дивослово. – 2003. – № 4 – С. 14–16.
9. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму / Ярослав Поліщук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 392 с.
10. Стельмах Х. Феномен жіночого письма: теорія та практика / Христина Стельмах // Studia methodologica. – 2004. – № 14 – С. – 156–160.
11. Тарнавський М. Фемінізм, модернізм і українське жіноцтво / Максим Тарнавський // Гендерна перспектива. – К. : Факти, 2004. – С. – 204–218.
12. Галина Комарова // Українська Муза. – Вип. 10 – К. : АТ «Обереги», 1993. – С. 985–992. [репринт видання 1908].

Ukrainian Women's Literature at the End of the XIX – the Beginning of the XX Century and the Women's Theme in the Creative Work of Halyna Komarivna

At the end of the XIX and the beginning of the XX century the Ukrainian nation makes more and more courageous steps to the full-valued life which helps to promote the development of the women's consciousness. National and women's problems are the main topics (in the creative works of women – members of the feminist movement, as women can be free only being independent) in an independent and free country. With her creative work Halyna Komarivna made a great contribution into the development of Ukrainian literature. Women's theme became the most important in her creativity.

Тетяна Грабенко (Вінниця)

ХУДОЖНІЙ ТИП СЕЛЯНИНА В ОПОВІДАННІ ГРИЦЬКА ГРИГОРЕНКА «ПЕРЕСЕЛЕНЦІ (З ДОМУ І ДОДОМУ)»

В українській літературі кінця XIX – початку XX століття починають з'являтися твори на так звану «емігрантську» тематику, адже саме у 80–90-х роках XIX століття проблема переселення селян набула великої гостроти. Російський уряд розглядав еміграцію як один із засобів розв'язання аграрного питання. Боячись збільшити кількість обезземленого і голодуючого селянства, влада в інтересах поміщицтва та імперської політики рекламувала переселення в Сибір, на Далекий Схід, у Казахстан та Середню Азію. Але, проголосивши на словах допомогу переселенцям, вона перетворила його в знущання над людьми, не надавши їм жодної допомоги на нових необжитих теренах.

Сподівання селянства знайти вихід зі злиднів у переселенні на вільні землі у Сибір стало темою одного з кращих оповідань Грицька Григоренка «Переселенці (З дому і додому)».

Цю тему у творчості письменниці розглядали літературознавці Олена Гнідан, Анатолій Гуляк, Ніна Жук та інші, проте цілісного уявлення про сакральний зв'язок героя-селянина із землею та особливості творення художнього характеру у згаданому творі Грицька Григоренка у них не знаходимо. Тому актуальним залишається простежити драматичні, а часто й трагічні колізії, пов'язані з вимушеною еміграцією українських селян, з'ясувати життєві джерела оповідання «Переселенці (З дому і додому)», акцентуючи увагу на засобах творення художніх характерів у цій перлинці «малої прози».

Отож, мета роботи – дослідити та проаналізувати художнє розкриття теми еміграції в оповіданні Грицька Григоренка «Переселенці (З дому і додому)», зокрема проаналізувати причини переселення селян за межі України, з'ясувати особливості характеротворення персонажів,

висвітлити психологічний стан та почуття героїв, напружено-драматичний потік їх думок, пов'язаних із втратою Батьківщини та вимушеного переселення на далеку й невідому чужину.

В оповіданні мовою художніх образів і картин розкрито соціально-економічні причини переселенського руху, що став однією з болючих ран поневоленої царизмом України. У творі чітко простежуються чотири найважливіші причини селянської еміграції, які дають основу для аналізу чотирьох типів характерів українських хліборобів, кожен з яких позначений яскравим національним колоритом.

Перший тип. Це були знедолені селяни, які гинули в злиднях, не бачачи просвітку у своєму житті. До них можна віднести головного героя твору Гната Соболєнка, безземельного багатодітного селянина, який вирішив шукати кращої долі в холодному Сибіру, в Томській губернії. Він не хоче, щоб його діти, як і він, поневіряться в наймах за шматок черствого хліба. «Треба собі десь місця шукати, – міркував Гнат, – треба кудись іти світ за очі, іти й іти! Адже ж повинен десь і для моїх синів наділ бути, повинна бути вільна земля там, у Томській. Скільки ж людей тепер туди збирається!» [1; 287]. Але, як дізнаємося далі, Гнат Соболєнко, на відміну від героя твору «Іван Бразилієць» Тимофія Бордуляка Івана Загуменного, який теж шукав щастя на чужині, тверезо, реалістично оцінює свій задум. Він докладно планує й аналізує свої вчинки: «Гнат любив діло з усіх боків розглядати, та, як не крути, виходило так, що хоч би було там і погано, то й тут же погано – раз, та як же може бути там погано, коли земля буде, й буде її стільки, скільки сам схочеш запахати, – два» [1; 287]. Як бачимо, вбоге існування уже настільки обридло героєві, що він готовий піти на ризик і спробувати іншого життя далеко від рідного краю. Гнат Соболєнко – гарний господар, працююча людина, тому йому не страшно емігрувати, бо впевнений, якщо є земля, його родина не буде бідувати.

Другий тип. Поряд з такими злидарями, як Гнат Соболєнко, Грицько Григоренко побачила в українському селі й інший тип трудівника: хлібороба, який також вирішив податися на Сибір, але вже через інші причини: «Були й такі, що не нужда їх гнала; ось хоч Єрміло, багатир, що хотів забагатіти ще більше, – того і йшов...» [1; 288]. Це тип людей, яким завжди всього замало, тому й прагнуть швидко і ще більше збагатитися.

Третій тип. Серед багатіїв були й такі, які жили не стільки жадобою дальшого збагачення, як бажанням побачити світ: «...Митрофан Білий, – душно йому було вдома, хотілося бачити світу, людей, не хотілося сидіти, як гриб, цілий вік свій на одному місці...» [1; 288]. До цього типу характеру належали люди, у яких було багато грошей, та не було на що їх витратити, от вони й шукають пригод у далеких краях. Їм ніде не страшно – ні на Батьківщині, ні на чужині, адже гроші, як би це не сумно звучало, зроблять усе.

Четвертий тип. Письменниця малює образи й таких селян, які «збиралися іти просто того, що їм було все їдно, чи тут бути, чи в другому місці, і вони, як тріска за водою, ішли за другими» [1; 288]. В основному це байдужі люди, без власної життєвої позиції. А гірше байдужості немає нічого, тому що невідомо, як згодом поведеться така людина. Нею керують обставини, а не вона обставинами. Це слабохарактерні люди.

І все ж, як впливає з твору, більшість селян міркувала так, як Гнат Соболєнко. Щоб пересвідчитись, чи ж варто залишати рідний край, вони на свій рахунок посилають до Сибіру «ходаків». Довго ті «ходаки» не поверталися, а селянам не терпілося дізнатися, як там, у тій далекій Томській. Незабаром пройшла чутка, що можна виселитись, і що дають там землі, скільки душа забажає, що там добре, там воля, там земля!

Та виявилось, що «ходаки» принесли в село зовсім нерадісні вісті. Розповіли, що довго ходили, а доброго нічого не побачили. «Нехай того батько скажеться, хто туди піде!» [1; 289] – такими словами закінчив свою розповідь про Томську губернію селянин Мазниця.

Проте прагнення селян за будь-яку ціну поліпшити свій добробут було таким жагучим, що вони не повірили своїм посланцям і зробили висновок, «що ходаки їх гроші пропили, в Томській і не були і все брешуть» [1; 289].

Саме тому селяни рушають у дорогу. Тим паче, що їх підбадьорив лист односельця Мартина з Томської до дружини, в якому він писав, щоб усе спродувала і їхала до нього і щоб його рідний брат та всі, хто хоче, теж приїжджали – всім буде добре. Пізніше з'ясувалося, що Мартин дуриє земляків, керуючись недоброю мораллю: «Самому трудно бідувати, то нехай і другий спробує того меду».

Отож, подалася в далеку дорогу сім'я Гната Соболєнка, а разом з нею й інші селянські родини. У невідомі краї Гнат вирушив з мрією про світле майбутнє своєї родини і саме там, у Томській, сподівався її реалізувати. Він «...спав і бачив рублену хату з поцяцькованими одвірками та свою нивку золоту» [1; 289]. Ще виношуючи думку про переселення, бачив в уяві ту загадкову сторону, де матиме великий наділ землі, заможне господарство, дітей, які працюватимуть не на чужій, а на своїй ниві. І чим більше думав, тим більше жадалося йому «схопитись, бігти, зібратись одразу й перелетіти в ту далеку сторону в одну мить, одміряти собі землі, походити по своєму полю; руки кортіли у нього орати, волочити, сіяти, косити й молотити своє жито, поставити свою хату...» [1; 287].

Даремно сподівався Гнат на щастя у Томській. Тут чекали на нього ще більші злидні, ніж удома. Замість хати в зруб, про яку мріяв, довелося гибіти в землянці. Земля припала неродюча – одні солончаки. Харчів не вистачало на всіх. А коли й траплялося попоїсти, то їли юшку, зварену з полину, чи якоїсь ягоди, назбираної у лісі. Хліб куштував дуже рідко, та й той був «чорний, як земля, гіркий, як полинь» [1; 303]. Від голоду й холоду почали хворіти і помирати діти. І як підсумок їхнього животіння в несходимому Сибіру прозвучали сумні слова письменниці: «Живуть вони, як в острозі, як вовки у лісі...» [1; 305]. Саме тому Гнат змушений був повернутися додому і бідувати ще гірше, бо за цей час продали його хату, довелося оселитися в чужій та брати в оренду землю.

Авторка показує, що зворотний шлях для переселенців був нелегкий. Багато селян залишалося, бо не було за що повертатися. Інші, повернувшись додому і не маючи до чого прикласти рук, йшли на заробітки в місто. «Інші з переселенців поверталися зовсім голі, і так, як хат у їх вже не було, то прийшлося іти в мандри або по людях жити, хто прийме, та й робити за кусок хліба» [1; 310]. Сподівання й бажання Гнатові реалізувати свої рожеві мрії на чужині зазнали краху. Та, на те вони й рожеві, щоб залишатися нездійсненими.

Мала рацію Ніна Жук, коли писала: «Важливою рисою психологізму Грицька Григорєнка є те, що її герой здатний на самоаналіз своїх почуттів, сподівань та думок, що пов'язані з перебігом реальних подій» [3; 80]. Так, художньо переконливо розкриває письменниця внутрішній стан Гната Соболєнка, коли він повертається з Томської губернії додому. Хоч і знає, що вдома на нього чекають злидні і безвихідь, але серце його тішать рідні місця, які тепер здаються йому кращими над усе.

В оповіданні подано лірично забарвлені пейзажі, на тлі яких Гнат, його жінка й діти постають ще знедоленішими і викликають у читача почуття жалю: «Гнат і жінка його були тепер схожі на ті верби, що виростили на степу при дорозі, що вітер, як не зовсім зламає, то повикручує так, що вони ні на що не похожі, наче їх заставляв проти їх волі танцювати, – аж поки вони собі голів не позвертали; діти ж їх були схожі на сухе листячко скручене, маленьке, що буря жене і не дає оддыхати; вони були бліді, сірі і наче пилом припали з широкими голодними очима» [1; 307]. Сумна картина природи гармоніє з внутрішнім станом і долею невдах-переселенців. Письменниця підводить читача до риторичного запитання: чи варто вибиратися в невідомі краї з рідної землі? Як і інші майстри українського слова, Грицько Григорєнко вважає за краще шукати свою долю на рідній землі, ніж поневірятися на чужині.

Цей твір засвідчив уміння письменниці відгукуватися на пекучі, злободенні проблеми суспільно-економічного життя: «...Я буду підстерігати саме життя, одрізувати од його живі, тремтячі скибки, записувати теє протокольно у свій альбом... І напружаться листочки того альбому, і заворушаться, і оживуть, налетється живою кров'ю кожна літера, і будуть вони жити, співати, сміятись, плакати, і буде це – само життя... І приверне воно душі людські, і дасть їм спокій, спокій правди, а, може, – силу, може, натхнення до дальшого тягу життя...» [2; 76].

В оповіданні «Переселенці (3 дому і додому)» Грицько Григорєнко змалювала одну з трагічних сторінок української історії – вимушену еміграцію численних селянських родин у далекі необжиті закутки Російської імперії, зумовлену грабінницькою внутрішньою політикою царизму. А на фоні цих подій вирізняються правдиво відтворені постаті знедолених українських селян. Особливо глибоко розкрито образ Гната Соболєнка, головного персонажа оповідання, який є справжнім втіленням національного характеру – людини поміркованої, розсудливої, працюючої, національно свідомої, проте дуже емоційної. В передчутті щастя та

кращої долі на новій землі він спродав усе і виїхав, проте не витримав того «щастя» і повернувся додому. На рідній землі і бідувати легше.

Його доля, як і інших поверненців, символізує у творі сакральну силу матінки-землі, зв'язок з якою відчуває кожна нормальна людина. Письменниця стверджує, що селянин-українець, який емігрує, за юнгівською психоаналітичною теорією, є інтровертом, тобто його психічно-емоційна організація передує інтелектуально-раціональним вторинним чинникам, що дозволяє розкрити його як чутливу, легковірну особистість. Саме ці глибинні психічні процеси і витворили кордоцентричність етнопсихологічної структури українця – зосередження психіки навколо серця – символічного органу почування.

Література:

1. Григоренко Грицько : Вибрані твори / Грицько Григоренко. – К., 1959.
2. Гуляк А. Б. З безодні народного горя (Штрихи до портрета Грицька Григоренка) / Анатолій Борисович Гуляк // Українська мова та література в школі. – 1990. – № 6. – С. 72–77.
3. Жук Н. Й. Грицько Григоренко (О. Є. Судовщикова-Косач – українська письменниця кінця XIX – початку XX століття) / Ніна Йосипівна Жук // Радянське літературознавство. – 1958. – № 1. – С. 74–87.
4. Чередниченко В. Н. Грицько Григоренко (О. Є. Судовщикова-Косач) – до 100-річчя від дня народження української письменниці / В. Н. Чередниченко // Українська мова та література в школі. – 1967. – № 2. – С. 90–92.

An Artistic Type of Peasant in the Short Story «Settlers (From Home to Home)» by Grytsko Grygorenko

The author analyses similar types of peasants in the short story by Grytsko Grygorenko «Settlers (From home to home)» and researches the main reasons of migration in XIX–XX centuries. In this case it is very important to accentuate the special character's behavior due to difficult living conditions.

Ірина Антіпова (Київ)

ДРАМА І ОБРЯД: ВЗАЄМОДІЯ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ)

Українська драматургія з початку 80-х років ХІХ століття масово виводить на сцену елементи, котрі до того коли й траплялися в драматичних текстах, то не були визначальними. Тепер же вони створюють нову якість театральної штуки. Мова йде про народну драмовану обрядовість на сцені і етнографізм як маркантну характеристику мистецтва. На сьогодні народна драматична обрядовість в контексті літературної і сценічної драматургії вивчена порівняно мало, на відміну від творчості окремих авторів, західно-європейського, модерністського, стильового і родо-жанрового контекстів (Степан Хороб, Наталія Малютіна, Людмила Дем'янівська, Неллі Корнієнко, Алла Захарченко, Наталія Кузякіна, Лесь Танюк, Михайло Кудрявцев, Анатолій Козлов та ін.). Водночас в світовій літературознавчій думці аспекти взаємодії цих явищ розглядали Ольга Фрейденберг, Вячеслав Іванов на початку ХХ століття, і сьогодні ці дослідження продовжують Н. І. Ішук-Фадєєва та К. Петровська-Кузманова на матеріалі російської та болгарської обрядовості.

Мета цієї роботи – розгляд українських народних драмованих обрядів у структурі драматичного тексту і в контексті народних уявлень, які вони представляють, а також у зв'язку з давньогрецькою діонісійською обрядовістю, з котрої постала антична драма.

Огляд більш ніж ста драматичних творів означеного періоду дозволяє зробити висновок, що групи народних обрядів, які виводять на сцену, порівняно невеликі. Це обряд «вулиці», весільна